

Bullying in the Elementary Schools: from the Aspects of the Students, the Teachers and the Parents

Hülya Kartal*

Asude Bilgin**

ABSTRACT: In most of the researches about the school bullying (which is the most extensive type of aggression in the schools) only student reports have taken into consideration. This descriptive article was intended to investigate several aspects of bullying from the viewpoints of teachers, students and the parents. The participants were 355 students from 4th.-5th. grades, 150 parents and 18 teachers from an elementary school in Bursa. Colorado School Climate Survey was used as the instrument. The results showed that the teachers were reporting more frequent bullying incidences than parents and students. All the parties declared that boys bullying others more than girls. The teachers reported that bullying occurs mostly in the play garden, whereas the students and the parents reported that it is in the classroom. The students and the parents said that bullying was told to the parents mostly, but the teachers said that it is reported to them.

Keywords: Bullying, elementary students, teachers, parents

SUMMARY

Purpose and significance: Results of the several studies showed that many types of bullying are learned in the schools. Bullying behaviors can lead to school phobias, decrease in school success, depression and even suicides. Teachers play a crucial role for developing precautions and interventions for reducing and preventing of this aggressive behavior. The responses of teachers to bullying cases affect the behaviors of bullies, victims and the bystanders. In most of the studies only student reports are taking into consideration. There are few researches that give place to the reports of parents and teachers. This study was intended to investigate the viewpoints and the awareness of students, teachers and parents about several aspects of bullying.

Methods: The participants of this descriptive study were 355 4th., 5th grade students (182 girls, 171 boys, 2 undefined) from an elementary school in Bursa, 18 teachers (14 classroom, 4 branch teachers) and 155 parents (131 mothers, 19 fathers). The Turkish and simplified form of Colorado School Climate Survey (Garrity, Jens, Porter, Sager and Short-Camilli, 2000) was used in the study. This instrument was consisted of the expressions about the frequencies of several types of bullying incidences. The teachers, students and parents were asked to response to the items according to the last month's events.

Results: The teachers reported higher frequencies for all types of bullying than the students and the parents. For all the parties bullies are mostly boys. Students and the parents reported that students talk about bullying firstly to their parents, whereas the teachers said that they tell them before their parents. In fact very few students (3,7%) and parents (6,7%) reported that bullying was talked to a teacher in the school. The teachers declared bullying takes place in the garden most frequently (77,8%). At the other side students (33,8%) and parents (45,3%) reported that bullying takes place in the classroom. Verbal and physical bullying was reported as the most typical bullying by all the parties.

Discussion and Conclusions: The results showed that the teachers declared higher frequencies for all types of bullying than the reports of teachers and parents. There were similar findings in the related literature. This finding can be interpreted as this: The teachers show themselves irresponsible and they don't try to intervene. They probably think that bullying is the responsibility of the parents. In a similar manner the students don't tell the bullying to their teachers, because they don't believe and trust that they will intervene effectively to the situation. Findings were discussed in terms of the opportunities facing schools as they work to develop effective anti-bullying policies and strategies.

* Öğr.Gör.Dr. Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü, hkartal@uludag.edu.tr

** Doç.Dr. Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü, asudebilgin@uludag.edu.tr

Öğrenci, Veli ve Öğretmen Gözüyle İlköğretim Okullarında Yaşanan Zorbalık

Hülya Kartal*

Asude Bilgin**

ÖZ: Okullardaki şiddetin en yaygın biçimini oluşturan zorbalık konusundaki araştırmaların çoğunda yalnızca öğrenci raporlarına yer verilmektedir. Zorbalıkla ilgili çeşitli konularda öğretmen, öğrenci ve velilerin bakış açısından inceleyen tarama modelindeki bu araştırma Bursa'da bir ilköğretim okulunun 4 ve 5.sınıfındaki 355 öğrenci, 18 öğretmen ve 150 öğrenci velisinin katılımı ile gerçekleştirilmiştir. Çalışmada Colorado Okul İklimi Surveyi kullanılmış, verilerin yüzde ve frekansları hesaplanmıştır. Bulgular, araştırmaya katılan taraflar arasında zorbalık türlerinin tamamında öğretmenlerin okullarında hem öğrencilerin hem de velilerin bildirdiğinden yüksek oranda zorbalık rapor ettiği göstermektedir. Tarafların tümü erkek öğrencileri zorbalığı en sık yapan kişiler olarak değerlendirmiştir. Öğretmenler zorbalığın en çok bahçede (%77,8), öğrenci (%33,8) ve veliler (%45,3) ise sınıfta yaşandığını bildirmektedir. Öğrenciler ve veliler en yüksek oranda zorbalığın aileye anlatıldığını rapor ederken, öğretmenler kendilerine anlatıldığını düşünmektedir.

Anahtar sözcükler: Zorbalık, ilköğretim öğrencileri, öğretmen, veli

GİRİŞ

Kişisel ve kişilerarası değişkenlerin karşılıklı etkileşiminin bir ürünü olan zorbalık okullardaki şiddetin en yaygın biçimi olup (Batsche, 1997'den aktaran Bauman ve Del Rio, 2005) hem okul iklimini hem de öğrenme ortamını olumsuz yönde etkilemektedir (Bauman ve Del Rio, 2005). Araştırmacılar zorbalığı, kişi ya da kişilerin diğer kişiyi incitmek amacıyla fiziksel, sözel veya psikolojik olarak gerçekleştirdiği tekrarlı saldırgan davranışlar olarak tanımlamaktadır (Boulton ve Underwood, 1992; Olweus, 1993b'den aktaran Veenstra ve diğ., 2005; Wolke, Woods, Stanford ve Schulz, 2001; Nansel ve diğ., 2001). Zorbalık davranışları doğrudan (fiziksel/sözel) veya dolaylı olarak iki grupta ele alınabilir (Björkqvist, 1994; Whitney ve Smith, 1993). Doğrudan zorbalık, fiziksel ve sözel olmak üzere iki şekilde yapılır. Fiziksel zorbalık vurma, tekme atma, çimdikleme, itme, sahip olduğu eşyaları veya parasını alma gibi davranışları kapsar. Sözel zorbalık ise isim takma, suçlama, alay etme, yüzüne vurma, küsme gibi davranışlardır. Kişiye amaçlı olarak örtük yollarla zarar verme, ilişkilerini kontrol etme, yönetme, hakkında dedikodu yayma veya toplumdan dışlanmasına neden olma biçiminde gerçekleştirilen davranışlar ise dolaylı zorbalık olarak adlandırılmaktadır (Crick ve Grotpeter, 1995). Doğrudan olmayan zorbalık davranışları özel bir dikkat istemektedir, çünkü öğretmenlerin bunları fark etmeleri güçtür. Craig ve Pepler (1997) öğretmenlerin dışlama davranışlarını fark etme olasılıklarının çok düşük olduğunu yazmışlardır. Boulton (1997) ayrıca öğretmenlerin büyük bölümünün toplumsal dışlamayı zorbalık olarak görmediklerini bulmuştur. Özellikle de ülkemizdeki kalabalık sınıf koşullarında dolaylı zorbalığın fark edilmesinin güç olduğunu söylemek olasıdır.

Her zorbalık vakası bireysel farklar, değişik sosyal biliş stilleri, aile nitelikleri ve akran ilişkileri nedeniyle kendine has bir tablo çizer. *Saf zorbalık* diğer çocuklara zorbalık yapar, ancak kendileri asla kurban durumuna düşmezler. Öte yandan *saf kurbanlar* daima zorbalığa uğrar ve asla zorbalık yapmazlar. *Zorba/kurbanlar* ise zaman zaman kurban durumunda bulunurken, zaman zaman da diğerlerine zorbalık yaparlar. Zorbaya karşı karşı çıkan ve kurbanı koruyan kişiler *savunucular* (defenders) olarak isimlendirilirler ve bunlar zorbalık sürecinde büyük önem taşırlar. Savunucuların sayısı azdır; ancak buna karşın akran grubunda üst düzeyde bir sosyal statüye sahiptirler. Öte yandan *izleyiciler* zorbalığı ne kurbanın ne de zorbanın yanını tutma davranışı göstermeden ve müdahale etmeden sadece gözlerler. Zorbalıkta doğrudan yer almasalar ve zorbalık davranışını başlatmasalar da *zorba yardımcıları saf zorbaya* yardım ederek onu zorbalığa devam etmesi için onu yüreklendirirler (Woods, Hall, Dautenhahn ve Wolke, 2007; Yoon ve Kerber, 2003).

* Öğr.Gör.Dr. Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü, hkartal@uludag.edu.tr

** Doç.Dr. Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü, asudebilgin@uludag.edu.tr

Araştırma sonuçları okullarda oldukça yaygın bir problem olan zorbalığın (Smith ve diğ., 1999; Wolke ve Stanford, 1999'dan aktaran Woods ve diğ., 2007) birçok türünün okulda öğrenildiğini göstermektedir (Kasen, Berenson, Cohen ve Johnson, 2004'den aktaran Bauman ve Del Rio, 2005). Okul zorbalığına yol açan nedenler iki başlıkta ele alınmıştır: Bunlardan birincisi, öğrencinin kendisinden kaynaklanan fiziksel ve psikolojik nedenlerdir (örneğin; özsaygı düzeyinin düşük ya da yüksek olması, genel ya da sürekli öfke düzeyi, kişilik özellikleri, vb.). İkincisi ise öğrencinin kendisi dışında, başta aile ve okul olmak üzere çevresinden kaynaklanan nedenlerdir. Okulda zorbalığın ortaya çıkmasında toplumsal nedenlerin kişisel nedenlere göre daha belirleyici bir rol oynadığı belirtilmektedir (Koç, 2007).

Çocuk/ların okula gitmeyi istememesinden, akademik başarılarının düşmesine, depresyondan intihar etmeye kadar uzanan olumsuz sonuçları olan (Craig, 1998'den aktaran Woods ve diğ., 2007; O'Moore ve Kirkham, 2001; Semerci, 2007) zorbalık türü davranışların azaltılması ve önlenmesine ilişkin alınacak tedbirler ve gerçekleştirilecek müdahaleler konusunda öğretmenler anahtar rol oynamaktadır. Zorbalığa yönelik öğretmen tepkileri hem zorbaların hem kurbanların hem de izleyenlerin gelecekteki davranışlarını etkiler. Huesmann ve Eron (1984) her zorbalık vakasından hemen sonra ve tutarlı biçimde olumsuz sonuçlar ortaya çıkmadığı sürece zorbalığın gelecekte de tekrarlanacak bir davranış olacağını bildirmektedir. Bununla birlikte öğretmen raporları zorbaların genellikle ceza almadığını ortaya koymaktadır ki bu da zorbalığın pekiştirildiği anlamına gelir. Song ve Swearer (2002)'in araştırma bulguları ise daha da korkutucudur. Bu sonuçlar öğretmenlerin ve diğer okul çalışanlarının zorbalık davranışı için model oluşturduklarını ortaya koymaktadır (aktaran Yoon ve Kerber, 2003). Öğretmen tutumlarının yanı sıra ailelerin çocuk yetiştirme biçimleri, çocuğun büyüdüğünde saldırgan bir zorba olup olmayacağını belirleyicisi olarak görülmektedir. İlgili ve sıcaklıktan yoksun ve saldırgan davranışların model alındığı bir ortamın çocukta denetimsiz, saldırgan ve zorba davranışların oluşumu için zemin hazırladığını öne sürmek şaşırtıcı olmayacaktır (Loeber ve Stouthamer-Loeber, 1986; Patterson, DeBaryshe ve Ramsey, 1989; Olweus, 1993'den aktaran Demeray ve Malecki, 2003). Ayrıca bulgular zorbaların, bedensel cezayı tercih eden, düşmanca ve reddedici tutumlar sergileyen, problem çözme becerileri yeterince gelişmemiş, saldırgan davranışa izin veren, hatta en küçük tahrikte vurmayı öğreten anne-babaların yetiştirdiği çocuklar olduğunu göstermektedir (Demeray ve Malecki, 2003). Ülkemizde de anne babaların çocuklarına hem fiziksel hem de sözel zorbalığı pek çok kültürel gerekçe de göstererek uyguladığı söylenebilir. "Dayak cennetten çıkmaz." gibi özdeyişlerle desteklenen bu kültürel yaklaşım çocuğu eğitmek amacını gütmesinin yanısıra anne babaların öfkesini boşaltmaya yarayan tepkisel davranışlar olarak da ortaya çıkmaktadır. Benzer şekilde "Öğretmenin vurduğu yerde gül biter." gibi deyişlerle desteklenen öğretmen davranışları da kulak çekme, tokat atma, cetvelle ya da sopayla vurma, isim takma, hakaret etmeyi sık sık çocuğun yaşamına taşımaktadır. Örneğin; 13 Aralık 2007 tarihinde yazılı ve görsel medyada karşımıza çıkan bir haberde bir lise öğretmenin öğrencilerine ağır hakaretler ettiğinden söz edilmektedir. Kuşkusuz bu olumsuz çevresel koşullarda büyüyen bir çocuğun zorbalıkla başetme yollarını öğrenmesi yaşamsal bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Araştırma sonuçları öğrencilerin zorbalığı öğretmenlerinden daha çok anne-babalarına söylediklerini ortaya koymakta ve öğrencilerin çoğunun bu konuda öğretmenlerinin etkili bir müdahalede bulunacağına inanmadığına işaret etmektedir (Hanish ve diğ., 2004'den aktaran Bauman ve Del Rio, 2005; Houndoumadi ve Pateraki, 2001). Gerçekten de gözlem yoluyla yapılan bir çalışmada zorbalık olaylarında müdahale eden öğretmen oranının %18 olduğu ortaya konulmuştur. Bu çalışmadaki öğrencilerin sadece %35'i öğretmenlerinin, %25'i de yöneticilerin zorbalıkla ilgilendiğini düşündüğünü rapor etmiştir (Limber, 2002). Hoover ve arkadaşları (1992) kurbanların % 60'ının okulun tepkisini zayıf bulduğunu bildirmiştir. Öğrencilerin zorbalığa uğradığını ailelerine söylemeleri de aslında durumu değiştirmemekte ve öğretmenler zorbalığa etkin biçimde müdahale etmemektedir (Doll, Song ve Siemers, 2004'den aktaran Bauman ve Del Rio, 2005). Ayrıca zorbalığa müdahale açısından öğretmen ve öğrenci raporları arasında fark vardır. Pepler, Craig, Ziegler ve Sharach (1994)'in yaptığı araştırmaya katılan öğretmenlerin %85'i daima veya sık sık zorbalığı durdurmak üzere müdahale ettiğini bildirmektedir. Buna karşın öğrencilerin ise yalnızca %35'i öğretmenlerin zorbalığa tepki verdiğini söylemektedir. Bu farklılık öğretmenlerin zorbalığı nasıl algıladığı ve nasıl mücadele ettiği sorusunu gündeme getirmektedir. Eğer öğretmenler zorbalığın öğrencileri nasıl

etkilediğinden haberdar değillerse ve zorbalığı ciddiye almıyorlarsa veya tarafları kendi haline bıraktıklarında zorbalığın daha kolay çözüleceğini düşünüyorlarsa etkili olmayan tepkiler vereceklerdir (Yoon ve Kerber, 2003).

Araştırmanın Amacı

Araştırma sonuçları zorbalığın özellikle de ilköğretim çağındaki çocuklar arasında oldukça yaygın olduğunu göstermektedir. Zorbalığa uğrayan çocukların kendilerini zorbaya karşı savunabilmek için uygun stratejileri kullanmakta yetersiz olmaları, bu durumun sık sık tekrarlanması sonucunu getirmektedir. Kurbanların zorbalıktan en az zarar görmelerini sağlayacak olan faktörlerden biri de aile ve okul faktörüdür. Zorbalık konusunda yapılan araştırmaların büyük çoğunluğunda yalnızca öğrenci raporlarına yer verilirken alanyazında sadece bir araştırmada öğrenci, öğretmen ve ailelerin bu konudaki görüşlerine yer verilmiştir (Stockdale ve diğ., 2002). Bu çalışma ile de zorbalığın yaygınlığına ilişkin bu süreçte yer alan ve sorumluluğu olan tarafların görüşlerinin belirlenmesi ve karşılaştırılması yoluyla, öğrencilerin bildirdiği zorbalık davranışlarının sıklığı ile öğretmen ve velilerin bildirdiği sıklıklar ve konuya yönelik farkındalıklarının ortaya konulması amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Bu araştırma genel tarama modeline dayanmaktadır. Tarama modelleri, geçmişte ya da halen varolan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır (Karasar, 1998:77). Tarama modellerinden olan bu araştırma, 2006–2007 öğretim yılında Bursa'daki ilköğretim okullarından tesadüfi örnekleme yöntemiyle seçilen bir ilköğretim okulunun dört ve beşinci sınıflarına devam eden 355 öğrenci, 18 öğretmen, 150 veli ve veri toplama aracı olarak kullanılan Colorado Okul İklimi Surveyi (2000) (Colorado School Climate Survey) Bilgi Formu ile sınırlıdır.

Araştırma Grubu: Araştırma grubunu Bursa'da bir ilköğretim okulunun 4 ve 5.sınıfına devam eden 355 öğrenci (182'si kız, 171'i erkek ve 2'si de cinsiyetini belirtmemiş), 18 öğretmen (14'ü sınıf öğretmeni ve 4'ü branş öğretmeni (İngilizce, Resim, Müzik ve Beden Eğitimi) ve 150 öğrenci velisi (131'i anne ve 19'u baba) oluşturmaktadır.

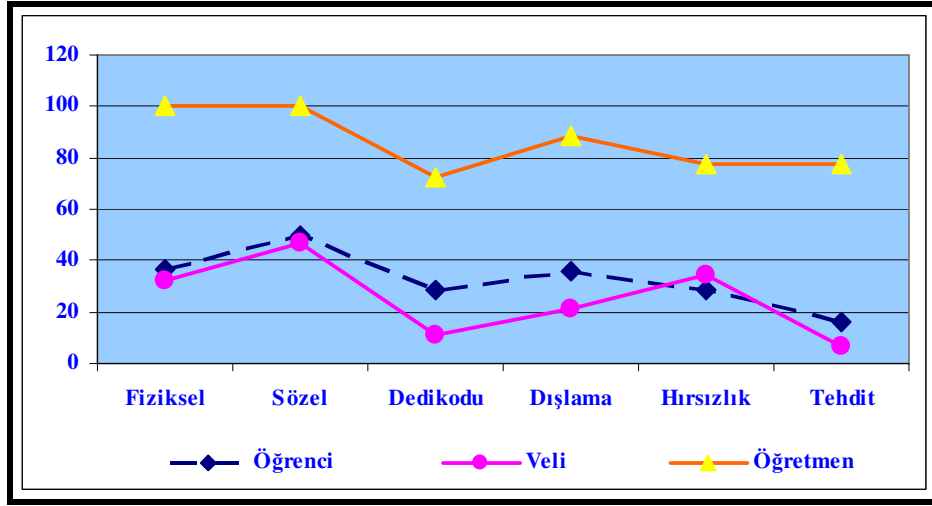
Veri Toplama Aracı: Bu araştırmada zorbalığa yönelik davranışların sıklığını belirlemeye ilişkin ifadeleri içeren Colorado Okul İklimi Surveyi'nin (Garrtiy, Jens, Porter, Sager ve Short-Camilli, 2000) (Colorado School Climate Survey) Türkçeleştirilmiş ve sadeleştirilmiş formu kullanılmıştır. Aynı bilgi formu daha önce Kartal ve Bilgin (2007) tarafından "İlköğretim Öğrencilerine Yönelik Bir Zorbalık Karşıtı Program Uygulaması: Okulu Zorbalıktan Arındırma Programı" adlı araştırmada kullanılmış ve zorbalık türlerini içeren altı maddeye ilişkin ön test uygulamasında hesaplanan Cronbach Alfa katsayısı .61 iken son testte bu değer .76 olarak hesaplanmıştır. Bilgi formu, öğrenci, öğretmen ve velilerin ifadesiyle zorbalık türleri, zorbalığı yapanların kim(ler) olduğu, kurbanın zorbalığa uğradığı yerler, kurbanın zorbalığı anlattığı kişiler, seyirciye göre zorbalık türleri, seyircinin zorbalığa karşı yaptıkları, öğrencilerin kendilerini güvende hissettiği yerler, öğrencilerin okul iklimi hakkındaki görüşleri ve öğrencilerin zorbalıkla ilgili görüşlerini belirlemeye yönelik ifadelerden oluşmaktadır. Bu çalışmada ise öğrenci, öğretmen ve velilerin son bir ay içinde haftada bir kez veya daha fazla, karşılaştıkları zorbalık türleri, zorbalığı yapanların kim(ler) olduğu, zorbalığın yapıldığı yerler, zorbalığın anlatıldığı kişiler ile ilgili görüşleri araştırılmıştır. Zorbalık türlerine ilişkin her bir maddenin uygulanma sıklığı, "asla (1), haftada bir defadan az (2), haftada bir defa (3), haftada 2-4 defa (4) ve haftada 5 defa veya fazla (5)" olmak üzere beşli Likert tipi derecelendirme ile değerlendirilmiştir. Araştırmaya katılan öğrenci, öğretmen ve veliler zorbalığa ilişkin maddeleri, uygulamadan önceki son bir ayda yaşadıklarına, gördüklerine veya duyduklarına göre yanıtlamışlardır. Bu maddeler "Geçen ay boyunca diğer çocuk/lar bana vurdu veya tekmeledi. Geçen ay boyunca diğer çocuk/lar bana kötü sözler söyledi, alay etti veya isim taktı" şeklinde ifade edilmiştir. Bu davranışlara son bir ay boyunca hiç maruz kalmayan öğrenci/lerin bu maddeye ilişkin yanıtlarını "asla" olarak bildirebilecekleri araştırmacılar tarafından belirtilmiştir. Katılımcıların zorbalık türlerini içeren 6 maddeye ilişkin görüşleri için hesaplanan Cronbach Alfa güvenirlik katsayısı .81 olarak belirlenmiştir.

Verilerin Toplanması ve Analizi: Uygulama için Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi kanalıyla Bursa İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nden araştırma yapma izni alınmıştır. Uygulama, 2006–2007 eğitim-öğretim yılının bahar yarıyılında, öğrencilere sınıflarında araştırmacı tarafından yapılmıştır. Öğrenciler, uygulamanın başında araştırma konusu hakkında bilgilendirilmiştir. Öğrencilerden okul adlarını, sınıf düzeylerini ve cinsiyetlerini yazmaları istenmiştir. Verilerin analizinde yüzde ve frekans değerleri için Sosyal Bilimler için İstatistik Programı 10.0 kullanılmıştır.

BULGULAR

Bu bölümde zorbalık türleri ve sıklıkları, zorbalığı yapanların kim(ler) olduğu, kurbanın zorbalığa uğradığı yerler ve kurbanın zorbalığı anlattığı kişilere yönelik ilköğretim öğrencileri, öğretmenleri ve velilerinin raporlarının analizinden elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

1-Zorbalık Türleri ve Sıklığına İlişkin Bulgular

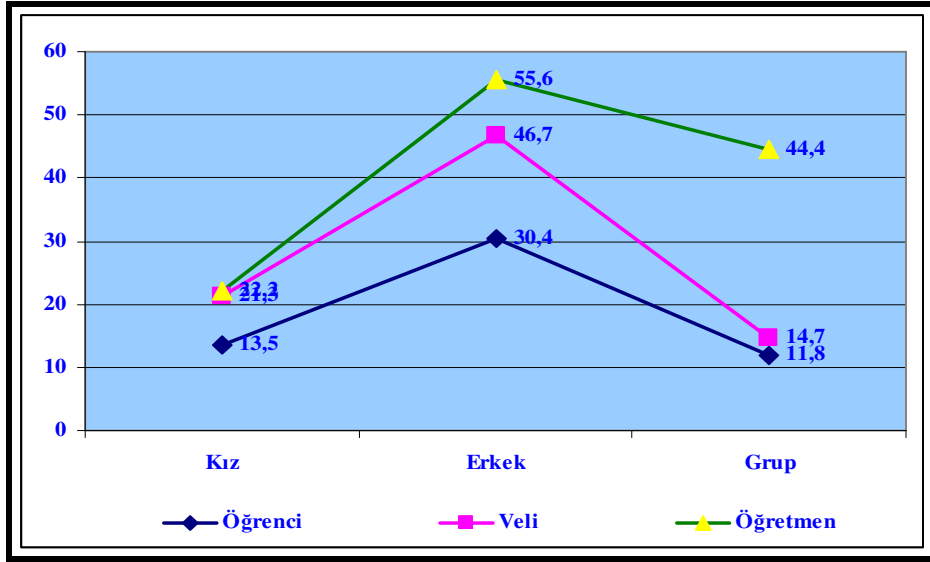

Grafik 1. Öğrenci, Veli ve Öğretmen Raporlarına göre Zorbalık Türleri ve Sıklıkları

Son bir ay boyunca haftada bir defadan az veya daha fazla zorbalığa uğradığını bildiren öğrenciler ile buna ilişkin öğretmen ve veli görüşlerine ait oranları gösteren Grafik 1 incelendiğinde özellikle de öğretmenler ile öğrenci ve veli raporları arasında oldukça farklılık olduğu;

- ✓Öğretmenlerin zorbalık türlerinin hepsinde hem öğrenci hem de velilerden daha yüksek oranda zorbalık yapıldığını bildirdiği;
- ✓Öğretmenlerin hepsinin son bir ay içinde okullarında hem fiziksel hem de sözel zorbalığın haftada bir defa veya daha fazla sıklıkla yaşandığını rapor ettiği;
- ✓Hem öğrenci, hem öğretmen hem de veliler tarafından en sıklıkla sözel (isim takma, alay etme veya kötü sözler söyleme), fiziksel (vurma veya tekmeleme) ve gruptan dışlama türünde zorbalıkların yapıldığının bildirildiği;
- ✓Öğrenci ve veliler tarafından %6,7 - %35,8 oranlarında bildirilen dedikodu, gruptan dışlama, eşyalarının habersiz alınması ve tehdit edilme türündeki zorbalık davranışlarının, öğretmenler tarafından ise bu oranların 3–4 katı oranında (%72,2 - %88,9) bildirildiği;
- ✓Tehdit edilme türündeki zorbalığın veliler tarafından yok denecek kadar düşük oranda (%6,7) ve öğrenciler tarafından %16,7 oranında bildirilirken, öğretmenlerin ise büyük çoğunluğu tarafından (%77,8) rapor edildiği görülmektedir.

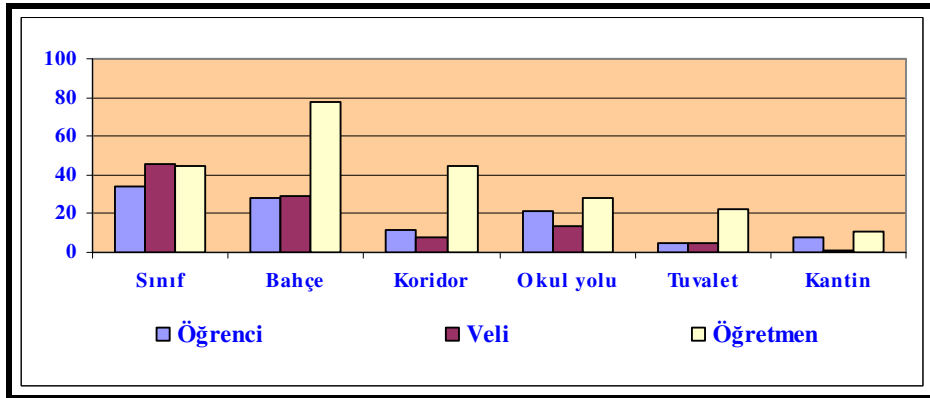
2-Zorbalığı Yapan/lara İlişkin Bulgular

Grafik 2. Öğrenci, Veli ve Öğretmen Raporlarına göre Zorbalığı Yapan/lar

Zorbalığı yapan/ların kim/ler olduğunu gösteren Grafik 2 incelendiğinde, hem öğrenci, hem öğretmen hem de veli raporlarına göre zorbalığın en yüksek oranda erkek öğrenciler tarafından yapıldığını bildirildiği görülmektedir. Öğretmenler ikinci sırada zorbalığın en sıklıkla bir grup tarafından yapıldığını bildirirken, öğrenci ve velileri ise kız öğrenciler tarafından yapıldığını bildirmektedir. Bu oranların içinde, öğretmenlerin yarısından çoğu (%55,6), velilerin yaklaşık olarak yarısı (%46,7) ve öğrencilerin ise 1/3'ü tarafından zorbalığın erkek öğrenciler tarafından yapıldığını bildirilmesi dikkat çekmektedir.

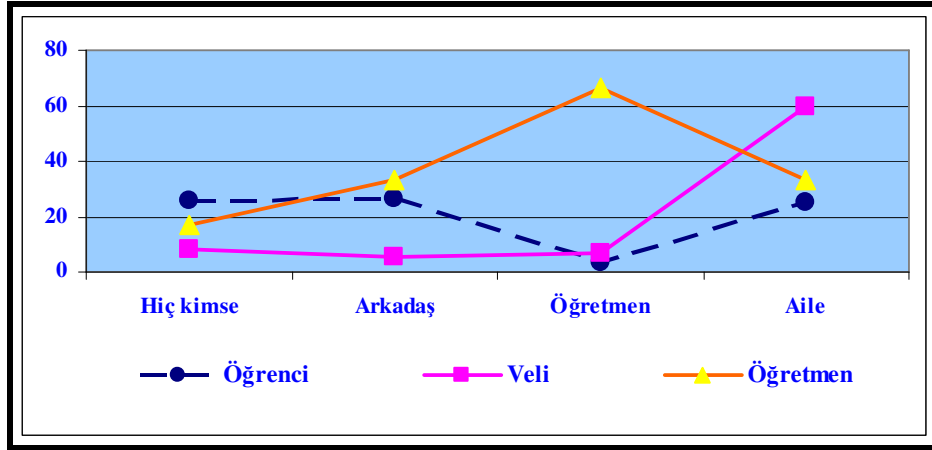
3-Zorbalığın Yapıldığı Yerlere İlişkin Bulgular

Grafik 3. Öğrenci, Veli ve Öğretmen Raporlarına göre Zorbalığın Yapıldığı Yerler

Grafik 3 incelendiğinde, öğretmenlerin zorbalığın sırasıyla en çok bahçede (%77,8), öğrenci (%33,8) ve velilerin (%45,3) ise sınıfta yaşandığını bildirdiği görülmektedir. Öğretmenler ikinci sırada sınıf ve koridoru bildirirken öğrenci ve velileri ise bahçeyi bildirmektedir. Üçüncü sırada ise hem öğretmen hem öğrenci hem de veliler tarafından okula gidiş dönüş yolu rapor edilmektedir. Öğrenci ve velilerin %4,8-5,3'ü öğretmenlerin ise %22'si zorbalığın tuvalette yapıldığını bildirmektedir.

4-Zorbalığın Anlatıldığı Kişilere İlişkin Bulgular

Grafik 4. Öğrenci, Veli ve Öğretmen Raporlarına göre Zorbalığın Anlatıldığı Kişiler

Zorbalığa uğrayan öğrencilerin zorbalığı kim/ler/e anlattığına ilişkin oranları gösteren Grafik 4 incelendiğinde, hem öğrencilerin hem de velilerin zorbalığa uğradığını en yüksek oranda *ailesine* anlattığını rapor ederken öğretmenlerin ise öğrencilerin zorbalığa uğradığını *öğretmene* anlattığını rapor ettikleri görülmektedir. Oysa ki hem öğrencilerin (%3,7) hem de velilerin (%6,7) oldukça düşük bir oranı, zorbalığı okuldaki bir öğretmene anlattığını rapor etmektedir. Bu açıdan taraflar arasında önemli bir farklılık dikkat çekmektedir. Bunların yanı sıra öğrenci ve öğretmenler tarafından zorbalığa uğradığını *bir arkadaşına anlatılmasına* ilişkin tepkiler birbirine yakın oranlarda iken buna ilişkin velilerin oranının (%5,3) oldukça düşük olduğu görülmektedir. Diğer taraftan zorbalığa uğradığını *hiç kimseye söylemediğini* bildirme oranları bakımından en yüksek oranda (%25,6) öğrencilerin olduğu görülmektedir. Bu oranın velilerde %8'lere kadar düştüğü görülmektedir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Zorbalığın türlerine ilişkin bulgular, araştırmaya katılan taraflar arasında zorbalık türlerinin tamamında öğretmenlerin okullarında hem öğrencilerden hem de velilerin bildirdiğinden oldukça yüksek oranlarda zorbalık yapıldığını rapor ettiğini göstermektedir. Taraflar en sıklıkla sözel ve fiziksel zorbalığın yapıldığını bildirmiştir. Mevcut araştırma bulgularında olduğu gibi alan yazındaki bulgularda da öğretmenlerin rapor ettiği oranların en yüksek olduğunu gösteren araştırma sonuçları vardır. Örneğin Stockdale ve arkadaşları (2002)'nin yedi ilköğretim okulunda öğrenim gören 4,5 ve 6.sınıf öğrencileri arasında yaşanan sözel, fiziksel ve gruptan dışlama türündeki zorbalığın yaygınlığını belirlemek amacıyla bir çalışma yapmışlardır. 739 öğrenci, 37 öğretmen ve 367 anne-babayla (bunların %84'ü yani 302'si anne) gerçekleştirilen bu araştırma sonucunda, öğretmenlerin gözlemlediği sözel ve fiziksel zorbalık düzeylerinin hem öğrencilerin hem de ailelerin bildirdiği zorbalık oranlarından daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Boulton (1997)'un İngiltere'de anaokulu ve ilköğretim düzeyindeki öğrenciler ve bu okullarda görev yapan öğretmenlerle yaptığı araştırmada öğretmenler, öğrencilerden anlamlı derecede yüksek oranlarda zorbalık yapıldığını bildirmiştir. Benzer şekilde Naylor, Cowie ve Cossin (2006)'nın yaptığı araştırmada da öğretmenlerin öğrencilerden daha yüksek oranlar bildirdiği belirlenmiştir. Bu araştırma sonuçlarının yanı sıra New York'taki ortaokullarda öğrenim gören öğrenciler ve bu okullarda görev yapan öğretmenler ile zorbalık üzerine yapılan bir araştırmada Barone (1995) ise, öğrencilerin %58,8'inin zorbalığa uğradığını rapor ederken, öğretmenlerin ise öğrencilerinin zorbalığa uğrama oranının %16 olduğunu rapor ettiklerini belirlemiştir (aktaran Stockdale ve diğ., 2002). Öğrenci, öğretmen ve velilerin raporları arasındaki farklılığın nedenlerini araştıran Cooper ve Snell (2003) bu nedenlerin, öğrencilerin ailelerinin ve öğretmenlerinin zorbalığa uğradıklarında kendilerine yardım edemeyeceklerini düşünme, tarafların ne tür davranışları zorbalık olarak algıladıkları ve kurbanların zayıf görünmek istememeleri olduğunu rapor etmiştir.

Zorbalığı yapanları kim/ler olduğunu gösteren araştırma bulgularına göre, zorbalığın en yüksek oranda hem öğrenci (%30,4) hem öğretmen (%55,6) hem de veliler (%46,7) tarafından erkek öğrenciler tarafından yapılmaktadır. Araştırmanın bu bulgusu alan yazındaki bulgular ile paraleldir. Örneğin Mouttapa ve diğerleri (2004) tarafından yapılan benzer bir çalışmada, zorba, kurban ve saldırgan kurbanların (zorba/kurbanlara benzeyen) cinsiyet, etnik grup ve sosyal sınıf statüsüne göre farklılık gösterip göstermediği araştırılmıştır. 160 maddeden oluşan anket, Güney Kaliforniya’da 6.sınıf düzeyinde 1368 öğrenciye uygulanmıştır. Bu çalışmada da *erkeklerin (%45,6) kızlardan (%31,9) daha fazla oranda zorbalık yaptığını rapor ettikleri* bildirilmiştir. Salmivalli ve Nieminen (2002) yürüttükleri araştırmada zorba, kurban, zorba/kurban ile ne zorba ne de kurban olan kontrol grubundakilerin tepkisel (reaktif) ve planlı (proaktif) saldırgan davranışlarını incelemişlerdir. Bu amaçla Finlandiya’da, 4–6.sınıfa devam eden 1062 öğrenciye (530’u kız, 532’si erkek) bir anket uygulanmıştır. Bu uygulamanın sonucunda erkeklerin bütün saldırganlık değişkenlerinde kızlardan $p<.001$ düzeyinde anlamlı derecede yüksek puanlar aldıkları diğer bir deyişle erkeklerin daha çok saldırgan olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bunların yanı sıra kız ve erkekler arasında zorbalık açısından fark olduğu yönündeki düşünceleri doğrulamayan araştırmalar da vardır: Sutton, Smith ve Sweetenham (1999)’ın Londra’da 193 öğrenciyle yaptıkları çalışmada *kız ve erkekler arasında zorba veya kurban olma bakımından anlamlı bir fark bulunmamıştır* (aktaran Mouttapa ve diğ., 2004). Benzer şekilde Björkqvist, Lagerspetz ve Kaukiainen (1992) de zorbalık yapanlar arasında *kız ve erkeklerin eşit oranlarda* dağılım gösterdiğini; sadece kullandıkları zorbalık tiplerinin değişiklik gösterdiğini bildirmişlerdir.

Zorbalığın yapıldığı yerlere ilişkin bulgular, öğretmenlerin zorbalığın sırayla en çok bahçe (%77,8), sınıf, koridor ve okula gidiş dönüş yolunda yaşandığını; öğrenci (%33,8) ve velilerin (%45,3) ise zorbalığın en çok sınıfta yaşandığını, bunu bahçenin izlediğini bildirdiğini göstermektedir. Ayrıca öğrenci ve velilerin çok düşük bir oranda (%4,8 ve %5,3), öğretmenlerin ise %22’sinin zorbalığın okul tuvaletlerinde yapıldığını rapor etmişlerdir. Alan yazındaki sonuçlar da mevcut araştırma bulgularıyla benzer şekilde okul içindeki zorbalığın okula gidiş dönüş sırasındaki zorbalıktan çok daha sık olduğunu ortaya koymaktadır. (Seals & Young, 2003; Çinkır & Karaman-Kepenekçi, 2003; Buchanon & Winzer, 2001; Smith & Shu, 2000). Bu sonuçlar içinde okul bahçeleri çoğunlukla ilk sırada yer almaktadır. Fekkes, Pijpers ve Verloove-Vanhorick, (2005) zorbalığın en sık okul bahçesinde yaşandığını burayı koridor, sınıf, kantin ve tuvaletlerin izlediğini bildirmişlerdir. Dake, Price, Telljohann ve Funk (2003) zorbalığın okulda en sıklıkla bahçede yaşandığını, burayı sınıf ve koridorların izlediğini bildirmişlerdir. Pişkin (2005)’in 1150 öğrenci ile yaptığı araştırmaya katılan öğrenciler de zorbalığın sıklıkla ilk sırada sınıfta ardından da kantin ve bahçede yaşandığını bildirmişlerdir. Buchanan ve Winzer’in (2001) çalışmasında öğrenciler zorbalığın en çok bahçede olduğunu çünkü burada öğretmenlerin olmadığını, olsalar bile görmediklerini söylemişlerdir. Stockdale ve diğerleri (2002)’nin ilköğretim öğrencileri, öğretmen ve velileriyle yaptıkları araştırmada, tarafların hepsi zorbalığın en sıklıkla bahçede yapıldığını bildirmiştir. Egbochuku (2007) 300 Nigeryalı ortaokul öğrencisiyle yaptığı çalışmada öğrenciler zorbalığın en sıklıkla (%40) bahçede yaşandığını, bunu sınıf (%23), okulun diğer bölümleri (%22) ve okula gidiş dönüş yolunun (%15) izlediğini bildirmiştir.

Araştırma bulgularına göre, araştırmaya katılan hem öğrenci hem de veliler, kurbanın zorbalığa uğradığını en yüksek oranda *ailesine* anlattığı; öğretmenler ise öğrencinin zorbalığa uğradığını sıklıkla *öğretmene* anlattıklarını rapor etmektedir. Oysa ki hem öğrenci (%3,7) hem de veli (%6,7) raporlarına göre zorbalık oldukça düşük bir oranda okuldaki bir öğretmene bildirilmektedir. Alan yazın bulgularıyla karşılaştırıldığında mevcut araştırma bulgularında belirlenen, zorbalığı öğretmene bildirilme oranlarının oldukça düşük olduğu söylenebilir. Örneğin Whitney ve Smith (1993) kurbanların yarısının yetişkinlere bu konuda hiçbir şey söylemediğini ortaya koymuştur (aktaran Kanetsuna, Smith ve Morita, 2006). Japonya’da zorbalık/ijime üzerine yapılan bir çalışmada, kurbanların %43’ünün zorbalığa uğradığını *öğretmenlerine söylemediğini*, ailelerin yarısının ise çocuklarının kurban olduğunu anlamadığını ortaya koymuştur (Morita ve diğ., 1999’dan aktaran aktaran Kanetsuna, Smith ve Morita, 2006). Wolke ve diğerleri (2001)’nin yaptıkları çalışmada, Alman ilköğretim öğrencilerinin büyük bir çoğunluğu zorbalığa uğradığını *hiçbir zaman öğretmene söylemediğini*, yalnızca %9,8’i öğretmenine söylediğini bildirirken, İngiliz öğrencilerden ise 2.sınıfta

olanların %51,3'ü, 4.sınıfta olanların ise %35,7'si zorbalığa uğradıklarını öğretmenlerine söylediğini rapor etmişlerdir. Ailelerine söyleme oranları bakımından Alman öğrencilerin %27,9'u ailelerine her zaman söylediğini bildirirken; İngiliz öğrencilerde ise bu oran %53,2-57,5'tir. Tekin (2006)'in sınıf öğretmenlerinin ilköğretim okullarında öğrenim gören öğrencilerin zorbalığa maruz kalmaları ile ilgili tutum ve görüşlerini belirlemek amacıyla yaptığı çalışmada ise, araştırmaya katılan sınıf öğretmenleri, öğrencilerin okulda zorbalık yapıldığında öğretmenlere söylediklerini ve zorbalığa maruz kalan öğrenci öğretmenine başvurduğunda öğretmenin zorbalığı yapan öğrenciyle konuştuğunu rapor etmiştir.

Diğer taraftan zorbalığa uğradığını *hiç kimseye söylemediğini* bildirme oranları bakımından en yüksek oranın (%25,6) öğrenci raporlarına ait olduğu görülmektedir. Bu oranın velilerde %8'lere kadar düştüğü görülmektedir. Bu bulgu önceki araştırma bulguları tarafından desteklenmektedir. Koç (2007) okulda zorbalık kurbanı olan çocukların, yaşadıkları bu tür olayları evde ya da okulda bir yetişkine haber vermek yerine susmayı ve durumu gizlemeyi tercih ettiklerini bildirmektedir. Houndumadi ve Pateraki (2001)'nin Yunanlı ilköğretim öğrencileriyle yaptıkları çalışmada, zorbalığa uğradığını bildiren 158 öğrencinin %42,4'ü ailelerine, %34,2'si sınıf öğretmenlerine ve %29,7'si ise arkadaşlarına söylediğini rapor etmiştir. Zorbalığa uğradığını *hiç kimseye söylemediğini* bildirenlerin oranı ise %25,9'dur. Ayrıca Kanetsuna, Smith ve Morita (2006)'nın yaptığı araştırmaya katılan Japon ve İngiliz öğrencilerin "okul zorbalığı durdurmak için neden bir şey yapmıyor?" sorusuna verilen yanıtlar değerlendirildiğinde, öğrencilerin öğretmenlerinin okullarında zorbalık olduğunun farkında olmadıklarını, olsa bile bunun çok nadir gerçekleştiğini ve öğretmenlerin veya okullarının bu konuda yapabileceği bir şey olmadığını düşündükleri belirlenmiştir. Bu araştırmaya katılan öğrencilerin "kurbanlar neden genellikle zorbalığa uğradığında bunu kimseye söyleyemeyeceğini veya kimseden bu konuda yardım alamayacağını düşünürler?" sorusuna verdikleri yanıtlar değerlendirildiğinde şu sonuçlara ulaşılmıştır: Öğrencilerin %51,2'si (İngiliz: %68,3; Japon: %34,4) durumun daha da kötüye gitmesinden korktuğu için; %28,1'i (İngiliz: %28,3; Japon: %27,9) kimseye güvenemeyeceği için; %20,7'si (İngiliz:%15,0; Japon: %26,2) kendisini yeterince güvende hissetmediği için ve %13,2'si (İngiliz:%13,3; Japon:%13,2) ise kimsenin yapabileceği bir şey olmadığını düşündükleri için bu şekilde tepki vermişlerdir. Bu sonuçlar mevcut araştırmaya katılan öğrencilerin arasında zorbalığa uğradığını hiç kimseye söylemediğini bildiren öğrencilerin davranışlarının da bir açıklaması olarak düşünülebilir.

Çalışmanın en önemli iki bulgusu şunlardır: a)Öğretmenler zorbalığı öğrencilerin ve velilerin algıladığından daha sık gerçekleştiğini düşünmektedir. b)Öğretmenler çoğunlukla öğrencilerin zorbalığa uğradığında durumu ilkin kendilerine anlattığını düşünmekte, oysa öğrenci ve velilerin çok azı bu görüşü paylaşmaktadır. Bu bulgular öğretmenlerin zorbalık konusunda yeterince bilgi sahibi olmadığını ve bu durumla ilgili sorumluluk duygusu taşımadığını, taşısa bile elinden geleni yaptığını inandığını akla getirmektedir. Unutmamak gerekir ki öğretmenler, danışmanlar, yöneticiler ve aileler öğrencilerle sürekli iletişim halindedir ve onları gün boyunca oynarken, şakalaşırken, kavga ederken veya zorbalık yaparken gözlerler (Byrne, 1999; Hazler, 1996, 1998; Rigby, 1996; Schafer and Smith, 1996'dan aktaran Hazler, Miller, Carney ve Green, 2001). Bu durumlardan hangisinin gerçek zorbalık olduğuna karar vermek güçtür ve büyük olasılıkla yetişkinler bu nedenle çocuklar arasında olup bitenlere müdahale etmezler. Gerçekten de araştırmalarda yetişkinlerin zorbalığa müdahale etmemelerine en sık gösterdikleri gerekçe budur (Hazler, 1997'den aktaran Hazler ve diğ., 2001). Zorbalıkla ilgili davranışların kişisel olduğundan daha çok çevresel faktörlerle ilgili olduğu söylenebilir. Bu noktada etkili öğretmen davranışları her zorbanın davranışlarının güçlenmemesi, hem kurbanın mağdur olmaması ve hem de izleyicilerin yanlış davranışları model almamaları açısından büyük önem taşımaktadır. Şu halde öğretmenlerin bu konuda aydınlatılması ve zorbalığı doğru saptayarak uygun müdahalelerde bulunmaları yönünde hizmet-içi eğitim verilmesi yerinde olacaktır. Okulları zorbalıktan arındırmak için geliştirilmiş programların hemen hepsi de ilkin öğretmen eğitimi ile ilgili bir uygulama önermektedir.

KAYNAKLAR

Bauman, S. & Del Rio, A. (2005). Knowledge and beliefs about bullying in schools: Comparing pre-service teachers in the United States and the United Kingdom. *School Psychology*

- International*, 26(4):428-442.
- Boulton M J. (1997). Teachers' views on bullying: definitions, attitudes and ability to cope. *British Journal of Educational Psychology*; 67: 223-233.
- Björkqvist, K. (1994). Sex differences in physical, verbal, and indirect aggression: a review of recent research. *Sex Roles*, 30(3/4):177-188.
- Björkqvist, K., Lagerspetz, K.M.J. & Kaukiainen, A. (1992). Do girls manipulate and boys fight? Developmental trends regarding direct and indirect aggression. *Aggressive Behavior*, 18, 117-127.
- Buchanan, P., & Winzer, M. (2001). Bullying in schools: Children's voices. *International Journal of Special Education*, 16(1): 67-79.
- Cooper, D. & Snell, J. L. (2003) Bullying. *Educational Leadership*, March 2003, 22-25.
- Craig, W.M. & Pepler, D.J. (1997). Observations of bullying and victimization in the school yard. *Canadian Journal of School Psychology*, 13:41-59.
- Crick, N. R., & Grotpeter, J. (1995). Relational aggression, gender, and social-psychological adjustment. *Child Development*, 66, 710-722.
- Çınkır, Ş. ve Karaman-Kepenekçi, Y. (2003). Öğrenciler arası zorbalık. Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, 34, 236-253.
- Dake, J.A., Price, J.H., Telljohann, S.K., & Funk, J.B. (2003). Teacher perceptions and practices regarding school bullying prevention. *Journal of School Health*, 73(9):347-355.
- Demaray, M.K., & Malecki, C.K. (2003). Perceptions of the frequency and importance of social support by students classified as victims, bullies and bully/victims in an urban middle school. *School Psychology Review*, 32(3): 471-490.
- Egbochuku, E.O. (2007). Bullying in Nigerian schools: Prevalence study and implications for counselling. *Journal of Social Sciences*, 14(1):65-71. [Online]: Retrieved on 26-December-2007, at URL: <http://www.krepublishers.com/02-Journals/JSS/JSS-14-0-000-000-2007-Web/JSS-14-0-000-000-2007-Contents/JSS-14-0-000-000-2007-Contents.htm>
- Fekkes, M., Pijpers, F.I.M., & Verloove-Vanhorick, S.P. (2005). Bullying: who does what, when and where? Involvement of children, teachers and parents in bullying behavior. *Health Education Research Theory & Practice*, 20(1), 81-91
- Garrity, C., Jens, K., Porter, W., Sager, N., & Short-Camilli, C. (2000). Bully-proofing your school: A Comprehensive Approach for Elementary School. Chapter Three: Colorado School Climate Survey, Elementary School Student Report p.55-61. Second Edition. Longmont, CO: Sopris West.
- Hazler, R.J., Miller, D.L., Carney, J.V. & Green, S. (2001). Adult recognition of school bullying situations. *Educational Research*, 43(2):133-145.
- Hoover, J.H., Oliver, R., & Hazler, R.J. (1992). Bullying: Perceptions of adolescents victims in the Midwestern USA. *School Psychology International*, 13, 5-16.
- Houndoumadi, A., & Pateraki, L. (2001). Bullying and bullies in Greek elementary schools: Pupils' attitudes and teachers'/parents' awareness'. *Educational Review*, 53, 19-27.
- Huesmann, L. R., & Eron, L. D. (1984). Cognitive processes and the persistence of aggressive behaviour. *Aggressive Behaviour* 10, 243-51.
- Kanetsuna, T., Smith, P.K. & Morita, Y. (2006). Coping with bullying at school: children's recommended strategies and attitudes to school-based interventions in England and Japan. *Aggressive Behavior*, 32, 570-580.
- Karasar, N. (1998). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Nobel Yayın Dağıtım, 8.Basım, Ankara.
- Kartal, H. & Bilgin, A. (2007). İlköğretim öğrencilerine yönelik bir zorbalık karşıtı program uygulaması: Okulu zorbalıktan arındırma programı. *Eğitimde Kuram ve Uygulama Dergisi*, 3(2): 207-227.
- Koç, Z. (2007). Çocuklar ve ergenlerde okul zorbalığının toplumsal nedenleri. *İlköğretmen Eğitimci Dergisi*, 12:32-37.
- Limber, S.P. (2002). Bullying among children and youth. Proceedings of the Educational Forum on Adolescent Health: Youth Bullying. Chicago: American Medical Association. [Online]:Retrieved on 19-October-2006, at URL: <http://www.ama-assn.org/ama1/pub/upload/mm/39/youthbullying.pdf>

- Moultapa, M., Valente, T., Gallaher, P., Rohrbach, L.A. & Unger, J.B. (2004). Social network predictors of bullying and victimization. *Adolescence*, 39, 315-336.
- Nansel, T.R., Overpeck, M., Pilla, R.S., Ruan, W.J., Simons-Morton, B., & Scheidt, P. (2001). Bullying behaviors among US youth: Prevalence and association with psychosocial adjustment. *Journal of the American Medical Association*, 285(16), 2094-2100. [Online]:Retrieved on 04-March-2005, at URL: <http://jama.ama-assn.org/cgi/content/abstract/285/16/2094>
- Naylor, A., Cowie, H & Cossin, F. (2006). Bullying still too narrowly defined by some teachers. *British Journal of Educational Psychology*, 76, 553-76.
- O'Moore, M. & Kirkham, C. (2001). Self-esteem and its relationship to bullying behavior. *Aggressive Behavior*, 27: 269-283.
- Pepler, D.J., Craig, W.M., Ziegler, S., & Sharach, A. (1994). An evaluation of an anti-bullying intervention in Toronto schools. *Canadian Journal of Community Mental Health*, 13, 95-110.
- Salmivalli, C. & Nieminen, E. (2002). Proactive and reactive aggression among school bullies, victims and bully-victims. *Aggressive Behavior*, 28, 30-44.
- Seals, D., & Young, J (2003). Bullying and victimization: prevalence and relationship to gender, grade level, ethnicity, self-esteem, and depression. *Adolescence*, 38, 735-747.
- Semerci, B.(2007). Okulda taciz ve zorbalık. Sabah Gazetesi, 22.09.2007.
- Smith, P.K. & Shu, S. (2000). What good school can do about bullying: findings from a survey in English schools after a decade of research and action. *Childhood*, 7(2), 93-212.
- Stockdale, M.S., Hangaduambo, S. Duys, D., Larson, K. & Sarvela, P.D. (2002). Rural elementary students', parents' and teachers' perceptions of bullying. *American Journal of Health Behavior*, 26(4), 266-277.
- Tekin, M. (2006). Sınıf öğretmenlerinin ilköğretim okullarında öğrenim gören öğrencilerin zorbalığa maruz kalmaları ile ilgili tutum ve görüşleri. *İşiddet ve Okul: Okul ve Çevresinde Çocuğa Yönelik Şiddet ve Alınabilecek Tedbirler Sempozyumu*, 28-31 Mart 2006.
- Veenstra R., Lindenberg S., Oldehinkel A. J., De Winter A. F., Verhulst F. C., & Ormel J. (2005). Bullying and victimization in elementary schools: A comparison of bullies, victims, bully-victims, and uninvolved preadolescents. *Developmental Psychology*, 41:672-682.
- Whitney, I. & Smith, P.K. (1993). A survey of the nature and extent of bullying in junior/middle and secondary schools, *Educational Research*, 35(1):3-25.
- Wolke, D., Woods, S., Stanford, K. & Schulz, H. (2001). Bullying and victimization of primary school children in England and Germany: Prevalence and school factors. *British Journal of Psychology*, 92, 673-696.
- Woods, S., Hall, L., Dautenhahn, K. & Wolke, D. (2007). Implications of gender differences for the development of animated characters for the study of bullying behavior. *Computers in Human Behavior*, 23(1):770-786.
- Yoon, J.S. & Kerber, K. (2003). Bullying: Elementary teachers' attitudes and intervention strategies. *Research in Education*, 69, 27-35.
- (13.12.2007). www.nethaber.com/Haber/48896/OGRETMENDEN-KUFUR-DERSI-'Insan-gorunumlu...